

“พลังรักท้องถิ่น” สู่การจัดการน้ำที่ยั่งยืน

น.ส.พรทิพย์ เชื้องาม

ภาควิชาเทคโนโลยีบริหารสิ่งแวดล้อม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

วิกฤติน้ำ ปัญหาชุมชน

ชุมชนบ้านนาใหม่เป็นชุมชนเล็ก ๆ ตั้งอยู่ในเขตตำบลวังไผ่ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี มีจำนวนประชากร 577 คน 149 ครัวเรือน อาชีพหลักคือเกษตรกรรม พื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกพืชไร่ พืชที่ได้รับความนิยมปลูกได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย เนื่องจากชุมชนบ้านนาใหม่มีสภาพพื้นที่แห้งแล้ง อยู่ในเขตเงาฝน เป็นที่ราบสูง สภาพดินเป็นดินทราย แหล่งน้ำขาดประสิทธิภาพในการกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ และไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ในชุมชน ทำให้พอถึงฤดูฝนก็มีน้ำมากจนท่วมไหลหลากทำความเสียหายให้กับพืชผลทางการเกษตร ส่วนในฤดูแล้ง น้ำก็แห้งแล้งสร้างความเสียหายให้กับพืชผลอีกเช่นกัน ชุมชนบ้านนาใหม่เริ่มขาดแคลนน้ำตั้งแต่เดือนธันวาคม – กรกฎาคม ของทุกปี

แหล่งน้ำที่สำคัญในชุมชนคือน้ำฝน แหล่งกักเก็บน้ำคือบ่อน้ำสาธารณะของชุมชนมีจำนวน 6 ลูก ขนาดลูกละ 3 ไร่ 2 ลูก ขนาด 5 ไร่ จำนวน 4 ลูก น้ำเพื่อการอุปโภคใช้น้ำ ในบ่อสาธารณะจำนวน 1 บ่อ และบ่อบาดาล จำนวน 1 บ่อ ในการผลิตน้ำ ประปาหมู่บ้าน ครอบคลุมเพียง 96 ครัวเรือนเท่านั้น เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการกระจายใช้ทั่วทั้งหมู่บ้าน ต้องแบ่งน้ำกันใช้ เป็นกลุ่มครัวเรือน ส่วนบ่อน้ำสาธารณะอีก 4 บ่อ ไม่สามารถนำมาใช้เป็นน้ำประปาหมู่บ้านได้ เนื่องจากไม่มีงบประมาณในการจัดสร้าง เครื่องผลิตน้ำประปา ประกอบกับการกระจายตัวของครัวเรือนที่อยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5- 10 ครัวเรือน และอยู่ไกลจากแหล่งน้ำทำให้มีค่าใช้จ่ายในการลงทุนมาก ในช่วงฤดูแล้งชุมชนก็จัดสรรช่วงเวลาการจ่ายน้ำประปาเพื่อให้เพียงพอและทั่วถึง โดยจ่ายน้ำเป็นเวลา ในช่วงเช้าและช่วงเย็นของทุกวัน เมื่อน้ำในบ่อสาธารณะเริ่มลดน้อยลงก็ไม่สามารถนำมาใช้ ได้เนื่องจากน้ำขุ่น และมีตะกอนต้องพึ่งพาการแจกจ่ายน้ำจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

น้ำเพื่อการบริโภคชาวบ้านใช้น้ำฝนเป็นหลัก เนื่องจากน้ำประปาหมู่บ้านไม่สามารถบริโภคได้ มีรสกร่อย ไม่มีการตรวจสอบคุณภาพน้ำ การกักเก็บน้ำแต่ละบ้านจะทำการเก็บใส่ภาชนะต่างๆ สำรองไว้ใช้กันเอง เช่น ตุ่มโอ่ง แท็งก์ใส่น้ำ ภาชนะเก็บน้ำฝนของแต่ละครัวเรือน นอกจากมีน้อยแล้ว ภาชนะที่ใช้ยังไม่ค่อยดูแลทำความสะอาด ปริมาณน้ำฝนที่กักเก็บได้ ก็มีน้อยตัวชี้วัดที่สำคัญที่ทำให้เห็นว่าชุมชนขาดแคลนน้ำคือ ปริมาณเครื่องสูบน้ำ และรถส่งน้ำ ที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจัดหาให้ในชุมชน

ส่วนน้ำเพื่อการเกษตรนั้น ชุมชนมีแหล่งน้ำขนาดเล็กในการกักเก็บน้ำจากช่วงฤดูฝนไว้ใช้ยามที่ขาดน้ำ ซึ่งการขาดน้ำมักจะเกิดในช่วงที่ฝนทิ้งช่วงคือประมาณเดือนมิถุนายน - กันยายน เป็นช่วงที่ชุมชนเริ่มทำนาปลูกข้าวและช่วงที่ข้าวเริ่มโตออกดอกออกรวง การขาดน้ำทำให้ข้าวมีน้ำ¹ได้ผลผลิตต่ำ ซึ่งชุมชนก็ได้อาศัยน้ำที่กักเก็บไว้ในบ่อขุดสูบน้ำเข้าไร่นาในช่วงที่ฝนแล้ง แต่สระน้ำของชาวบ้านที่เอาไว้ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตรก็มีขนาดเล็ก และต้นทุน ปริมาณน้ำจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ในหน้าแล้ง ทำให้ชุมชนขาดแคลนน้ำและขาดแคลนมากในช่วงฤดูแล้ง

สภาพปัญหาดังกล่าวเป็นลักษณะร่วมกันของชุมชน ในภาคส่วน การผลิต การเกษตรของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ซึ่งการพัฒนาาระบบชลประทานและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำขนาดใหญ่จะไม่สามารถสนอง ต่อความจำเป็นที่หลากหลายไปตามเงื่อนไขแวดล้อมของท้องถิ่นต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งไม่สอดคล้องกับศักยภาพการจัดการด้วยตนเองของชุมชน ทำให้ขาดระบบการดูแลและพึ่งตนเองในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เหมาะสมของชุมชนได้ในระยะยาว บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอกระบวนการวิจัยที่ผสมผสานกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ในการริเริ่มระดมพลังชุมชน พัฒนาแนวคิด ศึกษา รวบรวมข้อมูลชุมชน และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำในชุมชน ที่ชุมชนและกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง จากหลายฝ่ายสามารถร่วมกันค้นหารูปแบบการจัดการ น้ำที่ชุมชนได้ร่วมเรียนรู้และพัฒนาการจัดการได้ด้วยตนเอง

ช่วยกันคิด สร้างพลังการเรียนรู้ สู่วัยหลังวัยเคลื่อนไหว

ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทยถือว่าในน้ำมีปลาในนามีข้าว ทำให้ทั้งภาครัฐและประชาชนต่างก็คิดว่าน้ำเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และมีมากมายเหลือเฟือ ใครๆ ก็สามารถนำมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย และไม่มีประสิทธิภาพ จนกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้ง แข่งชิงน้ำ โดยเฉพาะ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ เป็นปัญหาที่สำคัญ เมื่อความต้องการใช้น้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคนทุก กระดับชั้น ดังนั้นปัญหาด้านทรัพยากรน้ำ จึงเกี่ยวเนื่องกับการบริหารจัดการน้ำที่จำเป็นต้องคิดถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชน เนื่องจากที่ผ่านมารัฐขาดการบริหารจัดการน้ำบนฐานของความต้องการและความเหมาะสมที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งยังสร้างความเคยชินให้ประชาชนรอรับการพัฒนาจากภาครัฐ

จุดเริ่มต้นของเรื่องเริ่มจากผู้วิจัยที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งหมู่บ้าน เห็นสภาพความแห้งแล้งและปัญหาน้ำที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำในทุกปี ต้องการ ให้ชุมชนมี คุณภาพชีวิตที่ดี จึงได้ใช้เวที

---

¹ ข้าวมีน้ำ หมายถึง ลักษณะของข้าวที่กำลังออกรวง เมื่อดอกข้าวที่อยู่ข้างในเปลือกมีลักษณะเป็นน้ำนม เมื่อขาดน้ำในการหล่อเลี้ยง ต้นข้าวจึงทำให้เมล็ดข้าวแห้งฝ่อ เรียกว่า ข้าวมีน้ำ

ประชามหมู่บ้านในการสอบถามความคิดเห็นและความต้องการในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า การไม่มีเวทีให้ชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วม ทำให้การพัฒนาไม่ตอบโจทย์ของชุมชนและไม่สามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืน การจัดการน้ำที่ผ่านมาเป็นการแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ต่างหน่วยงานต่างทำ ขาดการจัดการที่เป็นบูรณาการ แม้จะเป็นประโยชน์กับชาวบ้าน แต่เป็นการพัฒนาทางวัตถุไม่ได้พัฒนากระบวนการคิดแก้ปัญหาแบบพึ่งพาตนเองของท้องถิ่น

ดังนั้นการที่ชุมชนมองเห็นปัญหาร่วมกันชัดเจน ประกอบกับเมื่อการแก้ไขปัญหาของรัฐที่ไม่ประสบความสำเร็จ และถ้าชุมชนไม่ริเริ่มเอง ก็คงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเราลงมือทำเท่าที่จะทำได้ ชาวบ้านเริ่มต้นทำกันเอง เรียนรู้โดยลงมือทำ และนี่คือจุดเปลี่ยนสำคัญ ที่ทำให้เกิดการจัดการปัญหาเรื่องน้ำ ในระดับชุมชนอย่างมีส่วนร่วมและพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านจะเป็นคนที่รู้จักสภาพพื้นที่ รู้จักตัวเองว่าความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนจะนำมาใช้ได้อย่างไร กระบวนการวิจัย เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ช่วยหนุนเสริมให้ ชุมชนได้พัฒนากระบวนการคิดอย่างเป็นขั้นตอนมากขึ้นเท่านั้น

ชาวบ้านเริ่มรวบรวมข้อมูลในชุมชนนำมาวิเคราะห์ศักยภาพของตัวเอง ต้นทุนทางสังคมในชุมชนว่ามีอะไรบ้าง เช่นเทคโนโลยีชาวบ้าน ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของชุมชนเอง เพื่อหาว่าจะมีแนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างไร เทคโนโลยี หรือนวัตกรรมใด จึงจะเหมาะสม ที่สามารถนำมาใช้ประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการน้ำของชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืน การนำข้อมูลในชุมชนมาวิเคราะห์นั้นทำให้ชาวบ้านมองเห็นสภาพปัญหาที่ชัดเจนขึ้น และสามารถ พัฒนาความต้องการไปสู่การหาแนวทาง การบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสม ร่วมกัน ข้อค้นพบจากการหาแนวทางร่วมกันคือ ชุมชนบ้านนาใหม่มีเส้นทางน้ำที่ไหลผ่านในชุมชน และมีน้ำไหลหลากท่วมทุกปี โดยเส้นทางน้ำมีต้นน้ำอยู่ที่หมู่ 9 และหมู่ 10 บ้านหนองโก ซึ่งในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำไหลหลากจากด้านบนภูเขาไหลผ่านหมู่ 9 และหมู่ 10 ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับหมู่ 5 เป็นระยะทางยาวประมาณ 10 กิโลเมตร แนวทางที่ชุมชนได้คิดค้นร่วมกันคือ

1. ขุดลอกเส้นทางน้ำเดิมให้สามารถใช้งานได้
2. สร้างฝายแม้ว โดยสร้างเป็นระยะโดยใช้วัสดุในชุมชน เพื่อเก็บกักน้ำในลำห้วย (เส้นทางน้ำ) ช่วงน้ำหลากในฤดูฝน

ประโยชน์ที่ได้จากการคิดพัฒนาแนวทางของชุมชนนั้น นอกจากจะบรรเทาความแห้งแล้งแล้ว ยังสามารถบรรเทาความรุนแรงของน้ำในหน้าฝนที่มีน้ำมากให้ลดลงได้ อีกด้วย การทำความเข้าใจ สภาพ ปัญหาในท้องถิ่นของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิด การเรียนรู้ ที่จะคิดวิเคราะห์ และพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง ร่วมกันกำหนดวิธีการแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้ในการดำเนินงาน ให้ประชาชนในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน ด้วยการสนับสนุน

ด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

สิ่งที่ชุมชน บ้านนาใหม่ ได้คิดร่วมกันเป็น การหาวิธี การนำน้ำ มาใช้ในชุมชน ขณะที่มีน้ำที่ ต้องการนั้น มีต้นน้ำมาจากชุมชนอื่น คือ ชุมชนบ่อทองหมู่ 9 และชุมชนหนองโกหมู่ 10 แกนนำใน หมู่บ้านเสนอว่าควรจัดประชุมโดยเชิญหมู่ 9 หมู่ 10 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ต้นน้ำมาร่วมพูดคุยถึงความ ร่วมมือและแนวทางความเป็นไปได้ในการบริหารจั ดการน้ำร่วมกัน โดยที่ผู้นำชุมชนบ้านนาใหม่ เป็นผู้นำเสนอแนวคิดการบริหารจัดการน้ำ วิธีการ และแผนการดำเนินงาน น้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการ ดำรงชีวิต และความต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำให้ชุมชนเห็นว่าแนวทางการบริหารจัดการน้ำที่ ชุมชนบ้านนาใหม่เสนอเป็นสิ่งที่สามารถทำได้จริงและ ประโยชน์ในระยะยาว สามารถบรรเทา ความขาดแคลนน้ำของชุมชนได้ ทำให้ทั้ง 3 ชุมชน มีแนวความคิดที่ตรงกันและ ต้องการเข้า ร่วม ดำเนินงานเพื่อการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน จึงได้ร่วมกันวางแผนพัฒนาการดำเนินงาน ต่อไปคือ

1. จัดตั้งคณะทำงานเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและมีความรวดเร็วใน การติดตามงาน
2. วางแผน/จัดทำแผนการดำเนินงานให้มีความต่อเนื่อง และจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ใน การทำงาน
3. ระดมความร่วมมือ ทรัพยากร ศักยภาพ ความพร้อม และความสามารถ ตลอดจน ทุนทางสังคมในชุมชน หน่วยงานในพื้นที่หรือใกล้เคียงที่สามารถสนับสนุนหรือ ช่วยเหลือได้
4. จัดทำ โครงการและแผนงานของชุมชนเพื่อนำเสนอขอรับการสนับสนุนจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนเรียนรู้ที่จะติดตามผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน แบ่งงาน แบ่งหน้าที่ในการ ประสานงานกัน และใช้เวทีการประชุมเป็นที่แลกเปลี่ยน พูดคุยความก้าวหน้าของการทำงานและ ติดตามประเมินผล หาแนวทางแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กันที่ละขั้นตอน โดยคณะทำงานทำหน้าที่ ประสานงานต่าง ๆ และพัฒนาโครงการเพื่อเสนอต่อหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง ทั้งองค์การบริหารส่วน ท้องถิ่น กรมทรัพยากรน้ำ และหน่วยงานอื่นที่ให้การสนับสนุนด้านการบริหารจัดการน้ำ

ลักษณะการดำเนินงานของชุมชนเป็นการแสดงถึงความพยายามในการพึ่งพาตนเองในการ แก้ไขปัญหา ซึ่งต่างกับชุมชนในอีกหลายท้องถิ่นที่ยังรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐวิธีการ ดำเนินงานของชุมชนบ้านนาใหม่จึงสอดคล้องกับประสบการณ์ของชุมชนที่มีการดำเนินงานในการ คิดหาทางแก้ไขปัญหาท้องถิ่นดังเช่น ในการศึกษาของดีปา นารายาน (Deepa Narayan, 1995) ประชาชนในประเทศปากีสถานต้องการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคใน ท้องถิ่นของตนเอง จึงได้ร่วมกันพัฒนาระบบน้ำของชุมชนขึ้นโดย มีผู้นำท้องถิ่น และองค์กร

ท้องถิ่น ให้การสนับสนุนงบประมาณและให้คำแนะนำต่าง ๆ ทั้งทางด้านการดำเนินงาน เทคโนโลยี การออกแบบ และข้อจำกัดของระบบที่ชุมชนได้คิดค้นขึ้น การดำเนินงานของชุมชนได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำของชุมชน และชุมชนช่วยกันออกค่าใช้จ่าย 50% ของค่าใช้จ่ายทั้งโครงการ ร่วมกับองค์กรท้องถิ่น และได้พัฒนาการดำเนินงานจนได้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาระบบน้ำของชุมชน

ขณะเดียวกันชุมชนลุ่มทอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่ออุปโภคบริโภค ชุมชนจึงได้พยายามวางระบบน้ำ โดยที่ไม่มีความรู้ ไม่มีอุปกรณ์ ใช้การเดินทางสำรวจใช้ดินสอดเขียนแผนและวาดโครงการในกระดาษ เพื่อที่จะให้ได้น้ำมาใช้ในการอุปโภค บริโภคและการเกษตรตามต้องการ สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงพลังของชุมชนที่คิดค้น ริเริ่มพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของท้องถิ่นเอง ดำเนินการโดยชุมชนเอง ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประสิทธิภาพและสามารถแก้ไขปัญหาในระยะยาวได้

การมีส่วนร่วม และเรียนรู้ร่วมกัน เป็นส่วนที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินโครงการต่าง ๆ สำเร็จ ซึ่งปัจจุบันท้องถิ่นในประเทศไทยมีการสร้างการมีส่วนร่วมโดยให้ประชาชนจากหลายภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แต่การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นยังเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่โครงการต่าง ๆ เหล่านั้น ไม่ได้มีการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่แท้จริง ดังนั้นการริเริ่มจากชาวบ้านในท้องถิ่นนอกจากจะทำให้การแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ประสบการณ์ของพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นแบบอย่างของการร่วมกันแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดยชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง นอกจากเป็นการแสดงความร่วมมือและแสดงถึงพลังของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาแล้ว สิ่งที่ชุมชนเข้าใจว่าอะไรคือปัญหา ซึ่งในสภาพท้องถิ่นโดยทั่วไปชาวบ้านยังไม่มีการวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น และมองข้ามองค์ความรู้ที่มีในท้องถิ่น ซึ่งในอดีตในท้องถิ่นต่างก็มีการสั่งสมเรียนรู้และสามารถบริหารจัดการน้ำได้อย่างเหมาะสม มีแนวทางวิธีการหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

ปัญหาแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองได้ จำเป็นต้อง คิดค้นนวัตกรรมใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชนโดยใช้วัสดุในชุมชนพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาของตนเอง จากการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการหาแนวทางการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพนั้น เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เหมาะสมกับชุมชนนั้นต้องเป็นเทคโนโลยีที่มีความง่ายเพียงพอที่ชุมชนในท้องถิ่นสามารถจัดการได้ รวมถึงใช้วัสดุดิบและทรัพยากรในท้องถิ่น ชุมชนจะมีความเชี่ยวชาญชำนาญ หรือสามารถฝึกฝนเรียนรู้ได้จากบุคคลในท้องถิ่น (ธารง เปรมปรีดี, 1996)

หลังจากการคิดวางแผนร่วมกันของชุมชนได้ข้อสรุปร่วมกันคือ ชุมชนร่วมกันวางแผนที่จะสร้างฝายแม้วโดยใช้ไม้ซึ่งเป็นวัสดุในท้องถิ่นมาทำฝายกั้นน้ำ และจัดทำข้อเสนอของชุมชนต่อองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ดำเนินการร่วมกับชุมชน แนวทางที่ชาวบ้านร่วมกันคิดเป็นการ

พัฒนาศักยภาพของพื้นที่และ พัฒนาบุคลากรในชุมชนให้ได้ใช้ศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหา

จากนั้นชุมชนได้ เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำของ ชุมชนเข้ามาเพื่อนำเสนอแนวคิดในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เนื่องจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนอกจาก เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วนแล้ว หน่วยงานเหล่านี้ยังเป็นกลไกที่ช่วย ผลักดันให้การทำงานของชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้ หน่วยงานที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมได้แก่ สำนักงานชลประทานที่ 13 อ.ท่าม่วง องค์การบริหารส่วนตำบลวังไผ่ และชาวบ้าน การร่วมกันคิดจากความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้าร่วมทำให้ได้แนวทางการบริหารจัดการน้ำของชุมชนเพิ่มขึ้น คือ การจัดตั้งสถานีสูบน้ำด้วยระบบไฟฟ้า เนื่องจากเป็นโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานของชลประทาน เป็นทางเลือกหนึ่งที่ชุมชนจะสามารถนำน้ำเข้ามาสู่ชุมชนได้ คณะทำงานจึงมีข้อเสนอร่วมกันคือ

3. การนำน้ำเข้าชุมชนโดยเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ และมีแนวโน้มของการดำเนินงานได้เร็วเนื่องจากดำเนินการดำเนินงานทำได้โดย
  - ดำเนินการขอบริจาคที่ดินบริเวณพื้นที่ตั้งโรงสูบน้ำ ซึ่งสามารถไปติดต่อเพื่อขอพื้นที่เพิ่มเติมจากโรงสูบน้ำของตำบลสระลงเรือและอำเภอยักษ์กระเจาเพื่อขอตั้งโรงสูบน้ำเพิ่มเติมจำนวน 200 ตารางวา โดยกรมชลประทานมีงบประมาณในการสนับสนุนค่าเวนคืนที่ดินให้จำนวนไร่ละ 100,000 บาท ถ้าหากค่าที่ดินดังกล่าวมีราคามากกว่า 100,000 บาท ให้ชุมชนจัดหาจำนวนเงินส่วนต่างนั้น หรือหากว่าการจัดหาที่ดินเพื่อติดตั้งโรงสูบน้ำล่าช้าไม่สามารถใช้งบประมาณค่าเวนคืนที่ดินของกรมชลประทานได้ ชุมชนจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด
  - ดำเนินการประสานงานกับ อบต.สระลงเรือเพื่อขอแบบการวางโครงการ เนื่องจากเส้นทางการวางท่อเข้ามาในชุมชนนั้นสามารถวางท่อกู่ขนานมากับแนวท่อของตำบลสระลงเรือได้
4. ในรูปแบบการขุดลอกเส้นทางน้ำของชุมชน ควรเสนอโครงการไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อของบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคาดว่าสามารถให้งบประมาณสนับสนุนได้ ประกอบด้วย กรมทรัพยากรน้ำ กรมพัฒนาที่ดิน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตซึ่งมีโครงการเกี่ยวกับการทำฝายแม่จันทิมพระเกียรติ์
5. ชุมชนควรจัดทำโครงการและเสนอโครงการผ่านองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งต่อไปยังสำนักงานชลประทาน หรือของบประมาณจังหวัดเพื่อจัดดำเนินการต่อไป

จากการคิดร่วมกัน ชุมชนจึงมีการปรับแผนการดำเนินงานโดยเพิ่มการขอโครงการ ติดตั้งสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าและการประสาน อบต.สระลงเรือเพื่อขอแบบโครงการวางท่อส่งน้ำโรงสูบน้ำไฟฟ้า สมาชิกในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นว่า

..การขอโรงสูบน้ำไฟฟ้าเป็นโอกาสที่เราน่าจะคว้าเอาไว้ เนื่องจากถ้าสามารถนำน้ำเข้ามาในหมู่บ้านได้ ถึงแม้บ้านของคนจะตั้งอยู่นอกหมู่บ้าน การจัดส่งน้ำไปไม่ถึง ยังไม่ได้ใช้น้ำ แต่เมื่อมีโอกาสที่จะนำน้ำเข้ามาใกล้บ้านของคนแล้ว ก็ยังดีกว่าไม่มีน้ำ เพราะอย่างน้อย ในอนาคตบ้านของเราก็มีโอกาสได้น้ำ..

ชุมชนมองว่า น้ำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนในการดำเนินชีวิตการที่นำน้ำเข้ามาใกล้พื้นที่ของตนได้นั้นหมายถึง การนำความชุ่มชื้นมาให้ด้วย อย่างน้อยกลุ่มเลี้ยงวัวก็ยังมีหญ้าให้วัวกิน มีน้ำให้วัวดื่ม ซึ่งก็สามารถบรรเทาความแห้งแล้งได้ส่วนหนึ่ง ส่วนสมาชิกชุมชนอีกท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

..ถึงแม้จะมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำ แต่ผลผลิตที่ได้มันยังดีกว่าการรอแต่ น้ำฝนที่บางครั้งไร่นาเสียหายจากภัยแล้งจนต้องซื้อข้าวกิน..

การพัฒนาแนวทางการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำของชุมชน การจัดทำโครงการขุดลอกเส้นทางน้ำ เนื่องจากชุมชนยังขาดความรู้และประสบการณ์ในด้านการเขียนโครงการ ชาวบ้านเห็นว่าการเขียนโครงการเป็นเรื่อง ยากที่ชุมชนจะสามารถเขียนได้เอง คณะทำงาน จึงวางแผนจัดอบรมฝึกเขียนโครงการเพื่อสร้างการเรียนรู้ที่จะทำให้ชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้กับตัวเอง ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าศักยภาพของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชุมชนเชื่อว่าตนเองสามารถแก้ไขปัญหาของตนได้ เป้าหมายต่อไปของการดำเนินงานคือ การเขียนโครงการเพื่อเสนอต่อหน่วยงานต่าง ๆ การเสริมความรู้ด้านการเขียนโครงการจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ที่ช่วยสร้างความเข้าใจ การรู้หลักการเขียนโครงการต่าง ๆ ความสามารถในการจัดระบบความคิด และทำการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แผนการดำเนินงานจึงเริ่มต้นจาก

1. จัดฝึกอบรมเพื่อเสริมศักยภาพคณะทำงานให้มีความสามารถในการเขียนโครงการ และปรับแผนการดำเนินงานของชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยใช้ข้อมูลจริงในการฝึกปฏิบัติ
2. ทหารู้วิธีการเสนอโครงการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. แนวทางเสนอโครงการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ลักษณะการขับเคลื่อนของชุมชนบ้านนาใหม่จึงมีลักษณะการเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่มีแรงขับเคลื่อนมาจากพลังความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาของตน และความต้องการมีคุณภาพชีวิต

ที่ดีของคนในชุมชน การใช้สูตรสำเร็จกับ การพัฒนาชนบท นำโครงการที่ประสบผลสำเร็จมาใช้ เป็นนโยบายใช้กับทุกพื้นที่ทั่วประเทศ หรือพยายามใช้เกณฑ์การวัดผลการพัฒนาเหมือนกันหมด ไม่ได้คำนึงถึงลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม ของชุมชน แต่ละแห่งเน้นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มากกว่าจะสนใจการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ไม่มีการนำ แนวคิดเทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือเทคโนโลยีพื้นบ้านเข้ามาประยุกต์ใช้กับงานพัฒนามากนัก เดวิด แมทธิวส์ (2009) อธิบายในการเมืองเพื่อประชาชนว่า “สิ่งหนึ่งที่เป็นกำแพงกั้นที่แข็งแกร่งคือ “พลเมืองไม่เชื่อในพลเมือง” (The Ultimate Barrier Citizen Unwilling to Believe in citizen)” ถ้าหากประชาชนไม่เชื่อมั่นในตัวเองและคิดว่าตัวเองจะมีอิทธิพลอะไรได้ การสร้างสรรค์ความรู้สึก เป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นในชุมชน การกำหนดทิศทางในระยะยาวเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ถ้าประชาชนไม่ลงทุนลงแรงเสียแต่เนิ่น ๆ ถ้าพวกเขาไม่รู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของ...มันก็ไม่มีทางได้ผล

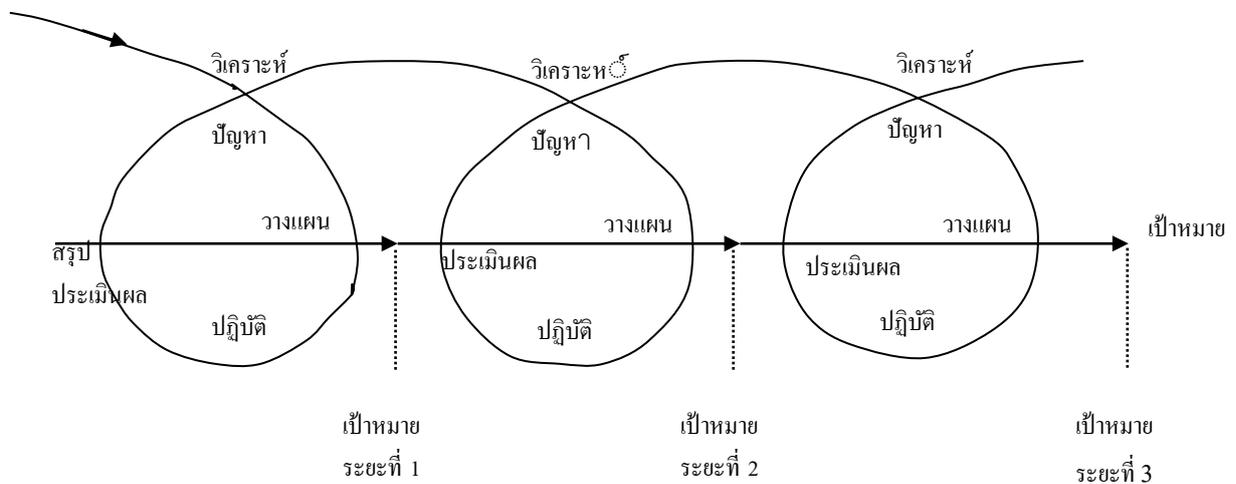
บทเรียนจากการร่วมกันพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการน้ำของชุมชน โดย การมีส่วนร่วม ของคนในชุมชนในการพัฒนางานไปสู่เป้าหมายนั้น สรุปได้ว่า

1. วิเคราะห์ รับรู้ถึงปัญหา ซึ่งชุมชนจะต้องทราบปัญหาของตนเองก่อนว่ามีอะไรบ้าง วิเคราะห์ถึงสาเหตุที่แท้จริง วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางที่จะแก้ไข และนำมาวิเคราะห์ต่อถึง ศักยภาพ ข้อจำกัด เงื่อนไขทรัพยากร และทุกอย่างที่ทำได้เอง ทำได้ทันที หรืออาจเป็นแผน ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกหน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อผลักดันให้ปฏิบัติ การแก้ปัญหา มีพลังมากขึ้น โดยตอบสนองต่อสาเหตุของปัญหาและทำได้จริง

2. การวางแผน ให้มีการดำเนินงานเป็นขั้นตอน พิจารณาหาแนวทางในการแก้ไข หา วิธีการที่หลากหลายและเหมาะสม และมีความเป็นไปได้

3. เรียนรู้และลงมือปฏิบัติตามทางเลือก เป็นการดำเนินงานตามแผนงานที่ วางไว้ ตาม ขั้นตอน ในขณะที่ปฏิบัติจะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะในการปฏิบัติเพื่อนำ ประสบการณ์ที่ได้มาปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานให้สามารถดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมาย ที่วางไว้ได้

4. สรุปและประเมินผล เพื่อประเมินว่ากิจกรรมหรือแนวทางที่ปฏิบัติ นั้นสามารถ แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ ถ้าสามารถแก้ไขปัญหาได้เป็นที่พึงพอใจ ก็ดำเนินการ แก้ไขปัญหาอื่น ๆ ต่อไป โดยใช้กระบวนการดำเนินงานเช่นเดียวกับเป้าหมายในระยะแรก เพื่อหา แนวทางในเป้าหมายระยะที่ 2 และ 3 ต่อไป หากยังไม่เป็นที่พึงพอใจก็จะต้องหาแนวทางวิธีการใหม่ เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ดังรูป

ที่มา: เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการความรู้ของท้องถิ่น ,2549

การพัฒนาแนวคิด คีถยารรวบรวมข้อมูลชุมชน และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำที่ สอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยรูปแบบที่ชุมชนได้คิดร่วมกันนั้นเกิดจากการมีส่วนร่วมเรียนรู้ ของคนในชุมชน เป็นเทคโนโลยี นวัตกรรม ที่เกิดจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชุมชนสามารถ ร่วมกันดำเนินการ นอกจากจะเหมาะสมกับสภาพปัญหาของชุมชน ยังสามารถแก้ปัญหาได้ในระยะ ยาว ทั้งนี้สภาพการขาดแคลนน้ำในท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเศ ไทยไม่ได้มีความแตกต่างกัน แต่ ขึ้นตอนต่าง ๆ วิธีการขับเคลื่อนของแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกัน ซึ่งชุมชนบ้านนาใหม่เริ่มจากการ ผสมผสานการวิจัยกับ กระบวนการมีส่วนร่วม เรียนรู้ของชุมชน ติดตามและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นระยะ จนชุมชนสามารถพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการน้ำ องชุมชนและนำไปสู่การเป็น ข้อเสนอให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้สำเร็จ

สรุป

ผลจากการศึกษาได้ข้อค้นพบว่า ลักษณะปัญหาที่เกิดขึ้น ชุมชนบ้านนาใหม่ได้ระดมพลัง ร่วมกันคิด และรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบ การบริหารจัดการน้ำ ที่เหมาะสมและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ในระยะยาวและยั่งยืน รูปแบบการขับเคลื่อนของชุมชนมาจากพลัง แรงปรารถนาที่กระตุ้นให้ ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน ระดมความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานรัฐ อบต . กรมชลประทาน และชาวบ้าน

จนทำให้ชุมชนสามารถ เรียนรู้วิธี การขั้นตอนการขับเคลื่อนและ มีการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เมื่อเข้าใจว่าปัญหาคืออะไรแล้วมีเป้าหมายร่วมกัน ชุมชนก็มีพลังจากการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายเป็นกลุ่มคนที่ มีความต้องการจะแก้ไขปัญหาท้องถิ่นร่วมกัน ทำให้เกิด การสร้างสรรค์แนวคิดหรือวิธีการที่เหมาะสมและมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น การเรียนรู้ทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการ น้ำของชุมชนบ้านนาใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย ผู้เขียนต้องการนำเสนอกระบวนการ ขั้นตอน รูปแบบการขับเคลื่อนของชุมชน ที่เริ่มจากประชาชนและนักวิชาการผสมผสานผ่าน กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกันจนสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนจน สำเร็จ ที่ผ่านมาเป็นประสบการณ์และบทเรียนที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนเริ่มเรียนรู้ว่าการแก้ไขปัญหา น้ำในชุมชนนั้น หากกระทำด้วยรัฐหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงลำพังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยพลังของชุมชนซึ่งเรียกกันว่า “พลังรักท้องถิ่น” ซึ่งเป็นแรงปรารถนา ของชุมชนที่ต้องการแก้ไขปัญหาหรือต้องการทำให้บางสิ่งบางอย่างดีขึ้น เป็นแรงกระตุ้นให้นำไปสู่ การแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ด้วยความรู้สึกลึกถึงความเป็นชุมชน ความเป็นเจ้าของ ความมีจิตวิญญาณ สาธารณะ ในการคิดและร่วมกันพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน โดยการเรียนรู้ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

Deepa Narayan, 1995, The Contribution of People's Participation Evidence from 121 Rural Water Supply Projects.

เดวิด แมททิวส์, การเมืองเพื่อประชาชน , กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2552.

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี , จากการเรียนรู้สู่การจัดการทรัพยากรน้ำ บ้านลุ่มทอง, กรุงเทพมหานคร.